

ETYKA FUNKCJONARIUSZY POLICJI W WYBRANYCH PAŃSTWACH

3.1. ZNACZENIE KODEKSÓW ETYCZNYCH

Większość państw demokratycznych przyjęła rozwiązania prawne w postaci zapisów ustawowych jako głównych regulatorów etycznych zachowań funkcjonariuszy. Są państwa, które regulują kwestie zachowań etycznych w konstytucjach, są też takie, które nie czynią ich przedmiotem odrębnych regulacji. Zdecydowana większość wdraża odrębne kodeksy etyczne i kodeksy postępowania dla kolejnych instytucji publicznych. Jedynie w Wielkiej Brytanii przyjęto rozwiązania uniwersalne, obowiązujące wszystkie instytucje publiczne. Nie ma też w omawianych państwach jednolitych zasad postępowania dla wszystkich zachowań. Na przykład problem konfliktu interesów jest w państwach europejskich rozstrzygany niejednolicie.

Zarządzanie etyczne kadrami instytucji bezpieczeństwa wewnętrznego oparte jest co najmniej na dwóch metodach:

- w pierwszej dominuje przestrzeganie prawa – polegające na ścisłym respektowaniu procedur administracyjnych, mechanizmów kontrolnych i szczegółowych zasad określających, czego funkcjonariusz publiczny powinien unikać oraz jak postępować;
- druga oparta jest na zasadach moralnych – odwołuje się do aspiracji, kładzie nacisk bardziej na promowanie właściwego zachowania niż na rozbudowywanie mechanizmów karania za błędy i nieetyczne działania.

I tak na przykład w Irlandii kodeks cywilny wyznacza standardy świadczenia usług, standardy zachowania w miejscu pracy i standardy uczciwości. Kodeks jest zbiorem norm, a kwestie etyczne są rozpatrywane przez organy sprawiedliwości,

co odzwierciedla wagę, jaką przywiązuje się do przestrzegania kanonów etycznych w służbie cywilnej. We Włoszech funkcjonuje kilka kodeksów i uregulowań prawnych, istnieje odrębny kodeks etyczny dotyczący sfery molestowania seksualnego, inny zapobiegający korupcji. W Wielkiej Brytanii istnieje kodeks postępowania urzędników w przypadku lobbingu obok kodeksu zarządzania w służbie cywilnej²⁴³. Z kolei modele kodeksów etycznych policji w Europie mają charakter albo kodeksów normatywnych, albo kodeksów wartości. Etyka normatywna nakłada na policjantów obowiązek wierności wobec zasad umieszczonych w ustawie o policji, a także wobec pozostałych norm prawnych czy dyscyplinarnych. Na przykład we Francji policjanci kierują się kodeksem deontologicznym wskazującym, jakie są ich obowiązki, co mogą robić, a czego nie. Etyka wartości daje policjantowi wolność wyboru wariantów postępowania, a kodeksy etyczne wskazują jedynie, jakimi kanonami należy się kierować – tak jest na przykład w Stanach Zjednoczonych i Niemczech.

Państwa demokratyczne obowiązują również wspólnie przyjęte dokumenty, akty prawne, kodeksy międzynarodowe, opracowywane w celu podnoszenia oraz budowania wspólnej świadomości etycznej. Standardy etyczne wyznaczane są więc na forum międzynarodowym – przez Organizację Narodów Zjednoczonych czy Radę Europy, jak również inne organizacje działające na naszym kontynencie, nie wyłączając Unii Europejskiej. Zalecenia takie przyjmowane są zwykle bądź przez organizacje działające na rzecz szeroko rozumianego umacniania pokoju i demokracji, praw człowieka, bądź przez organizacje regionalne, bądź te wyspecjalizowane, działające w obszarze pewnych sfer publicznych, jak administracja publiczna czy policja. Można założyć, że wypracowane na tych forach kodeksy/zalecenia/rezolucje wykazują się znacznym podobieństwem, odnoszą się bowiem do wspólnego w znacznej mierze systemu wartości oraz dorobku z zakresu nauki o etyce. Przy ich opracowywaniu brano oczywiście pod uwagę także wnioski z praktyki oraz pewne założenia co do tego, jaki jest optymalny – w swej treści i formie – zestaw kodeksowych norm i procedur. Przedstawię dalej omówienie kilku z nich, poczynając od standardów przyjmowanych w skali najszerzej przez Radę Europy, a na Międzynarodowym Stowarzyszeniu Szefów Policji oraz Światowej Organizacji Celnej kończąc.

Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy 8 maja 1979 roku uchwaliło Deklarację o policji, w której stwierdzono, że dla „zapewnienia bezpieczeństwa

²⁴³ Ch. Demmke, D. Bossaert, *Ethics in the Public Service of the European Union Member States under the Irish Presidency 2004*, EIPA, January to June 2004, s. 27; J. Itrich-Drabarek, *Uwarunkowania, standardy i kierunki zmian służby cywilnej w Polsce na tle europejskim*, Warszawa 2010.

publicznego oraz pokoju w społeczeństwie, niezbędna jest pełna realizacja praw człowieka oraz gwarantowanych wolności²⁴⁴. Gwarantem takiego stanu jest policja, która często zmuszona jest interweniować w niebezpiecznych warunkach, by chronić obywateli. Formacje policyjne oraz policjanci, którzy podczas pełnienia swej służby pogwałcili prawa człowieka lub stosowali nieludzkie praktyki, nie mają prawa wykonywać obowiązków funkcjonariuszy policji. Policjant jest uczciwy, bezstronny, charakteryzuje go godność, powinien wystrzegać się patologii społecznych i zwalczać je, policjant nie stosuje tortur, nieludzkiego i poniżającego traktowania, policjant ma obowiązek nie wykonać polecenia czy rozkazu, jeśli wie, że jest on bezprawny. Policjant powinien zawsze wykonywać polecenia swego zwierzchnika, za wyjątkiem niezgodnych z literą prawa, policjant ma obowiązek przeciwdziałać czynom naruszającym prawo, zwalczać je i zapobiegać im. Jeśli policjant nie wykona rozkazu, ponieważ jest on niezgodny z prawem, to nie można podjąć wobec niego jakichkolwiek działań karnych lub dyscyplinarnych. Obowiązuje go zasada niedyskryminacji ze względu na wyznanie, przynależność rasową bądź poglądy polityczne. Policjant ma być osobą, która traktuje wszystkie jednostki w równy sposób, bo tylko wtedy może zdobyć moralne i fizyczne wsparcie społeczności. Policjant ponosi odpowiedzialność osobistą za swe działania, które są sprzeczne z prawem. By dochodzić odpowiedzialności policjanta, ustawodawca powinien stworzyć system gwarancji i prawnych środków zadośćuczynienia za wszystkie szkody, które wyrządziła policja.

W swej pracy policjant nie powinien używać więcej siły, niż to konieczne, a jeśli jej użycie, na przykład poprzez wykorzystanie broni, jest konieczne, musi on otrzymać jasne i precyzyjne instrukcje co do sposobu i okoliczności jej zastosowania. Policjant powinien dbać o każde życie ludzkie, a w szczególności życie osoby, która wymaga pomocy medycznej. Deklaracja nakłada na niego obowiązek udzielenia wsparcia i zapewnienia opieki służb medycznych osobom potrzebującym. Zasadą etyki zawodowej policjanta jest dotrzymywanie tajemnicy wszystkich spraw, które mają charakter poufny, chyba że przepisy prawa nakazują inne postępowanie.

Celem Deklaracji jest stworzenie mechanizmów współpracy obywateli z policją i wspólne uczestnictwo w procesach ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego. Taka forma współpracy zmniejsza konieczność stosowania przez państwo represyjnych form działania. Deklaracja podkreśla, że aby zasady etyczne były

²⁴⁴ Deklaracja o policji, Rezolucja 690 Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy z dnia 8 maja 1979 r.

faktycznie przyjęte przez policjantów jako własne, to muszą zostać stworzone odpowiednie warunki pracy w policji. Zasady Deklaracji określają szczególne wymagania osobowe, definiują przypadki użycia środków przymusu bezpośredniego, podkreślają zakaz stosowania form niehumanitarnego traktowania czy karania. Autorzy Deklaracji podkreślają, że struktura hierarchiczna w policji wymaga, aby policjant wykonywał polecenia swojego przełożonego, z zastrzeżeniem jednak, iż tylko te, które są zgodne z prawem. Policjant podlega ochronie za odmowę wykonania rozkazu niezgodnego z prawem, ale za działania niezgodne z prawem ponosi odpowiedzialność osobistą²⁴⁵.

Rada Europy w 2001 roku przyjęła Europejski kodeks etyki zawodowej policji i zaleciła, by rządy państw członkowskich w prawie wewnętrznym, praktyce oraz kodeksach postępowania funkcjonariuszy policji kierowały się zasadami w nim ustanowionymi. We wprowadzeniu stwierdzono, że „społeczne zaufanie do policji jest ściśle związane z jej postawą i zachowaniem w stosunku do społeczeństwa, a w szczególności z poszanowaniem godności osoby ludzkiej oraz podstawowych praw i wolności jednostki, które są zawarte zwłaszcza w europejskiej konwencji praw człowieka”²⁴⁶. Definiując zakres zastosowania Kodeksu, przyjęto, że ma on zastosowanie nie tylko wobec funkcjonariuszy policji i służb policyjnych, lecz także innych służb, które zostały powołane przez państwo i są przez nie kontrolowane, a których „nadrzędnym celem jest dbałość o przestrzeganie prawa i porządku w społeczeństwie obywatelskim, i które zostały upoważnione przez państwo do użycia siły lub skorzystania ze specjalnych uprawnień dla osiągnięcia tych celów”.

Kodeks wskazuje główne cele policji w demokratycznym państwie prawa – są to „utrzymywanie publicznego spokoju, porządku i przestrzegania prawa, ochrona i respektowanie podstawowych praw i wolności jednostki, zawartych zwłaszcza w europejskiej konwencji praw człowieka, zapobieganie i zwalczanie przestępczości, wykrywanie przestępstw” oraz „zapewnienie pomocy i realizowanie funkcji służby społecznej”. Policja jest „służbą publiczną ustanowioną przez prawo”, operacje policyjne zawsze muszą być przeprowadzane w zgodności z prawem krajowym i standardami międzynarodowymi przyjętymi przez państwo, a funkcjonariuszy policji obowiązuje to samo prawo co ogół obywateli. Odstępstwa od tej zasady mogą być usprawiedliwione wyłącznie ze względu na konieczność zapewnienia prawidłowej pracy policji. Sposób organizacji policji powinien mieć na celu wzbudzenie społecznego szacunku do funkcjonariuszy stojących na straży

²⁴⁵ Ibidem.

²⁴⁶ Europejski kodeks etyki zawodowej policji, zalecenie Komitetu Ministrów RE 2001/10.

prawa i pełniących funkcję służby społecznej. Funkcjonariusze policji wszystkich stopni są osobiście odpowiedzialni za własne czyny polegające na działaniu lub zaniechaniu oraz za rozkazy wydawane swoim podwładnym. Policja powinna być zorganizowana w sposób, który promuje dobre relacje ze społeczeństwem i tam, gdzie jest to właściwe, również efektywną współpracę z innymi służbami państwowymi, społecznościami lokalnymi, organizacjami pozarządowymi i innymi przedstawicielami społeczeństwa, włączając w to grupy mniejszości etnicznych. Organizacje policyjne powinny być przygotowane do udzielenia społeczeństwu obiektywnych informacji na temat podejmowanych przez nie działań, nie ujawniając jednocześnie informacji poufnych.

Funkcjonariusze policji wszystkich stopni winni być rekrutowani na podstawie ich osobistych kwalifikacji i doświadczenia, adekwatnych do zadań wykonywanych przez policję. Procedury rekrutacyjne powinny opierać się na kryteriach obiektywnych i wolnych od dyskryminacji. Rekrutowane kobiety i mężczyźni powinni pochodzić z różnych sektorów społecznych, włączając w to grupy mniejszości etnicznych, aby struktura policji odzwierciedlała społeczeństwo, któremu służy. Funkcjonariuszy policji powinna cechować otwartość na innych, dojrzałość, poczucie sprawiedliwości, powinni oni wykazywać się dobrą znajomością kwestii społecznych, kulturalnych i lokalnych. W programie szkolenia winny znaleźć się zagadnienia związane z przestrzeganiem prawa, a w szczególności powinny uwzględnić potrzebę przeciwstawienia się i zwalczania rasizmu i ksenofobii. Po podstawowych szkoleniach wstępnych regularnie należy prowadzić szkolenia praktyczne i – jeśli jest to wskazane – szkolenia specjalistyczne oraz z zakresu zarządzania i przywództwa w grupie. W programach szkoleń na wszystkich poziomach zaleca się włączenie praktycznego szkolenia z zakresu użycia siły i jego granic.

Policja powinna respektować prawo każdej osoby do życia, a wszystkie operacje policyjne powinny być przeprowadzane z poszanowaniem tego prawa. Policja nie może stosować, prowokować ani tolerować jakichkolwiek tortur, niehumanitarnego albo poniżającego traktowania lub karania w żadnych okolicznościach. Funkcjonariusze policji wypełniają właściwie wydane rozkazy swoich zwierzchników, ale mają obowiązek odmowy wykonania rozkazu, który jest sprzeczny z prawem, i zameldowania o takim rozkazie, bez ponoszenia konsekwencji. Kierując się w szczególności zasadami niezależności i niedyskryminacji, uczciwie wykonują obowiązki. Podejmując działania, policja powinna być zawsze świadoma podstawowych praw jednostki, takich jak: wolność myśli, sumienia, wyznania, wyrażania opinii, pokojowego zgromadzania się, przemieszczania się oraz pokojowego korzystania z własności. Ingerencje w prawo do prywatności podejmowane są

wtedy, kiedy jest to bezwzględnie konieczne i wyłącznie po to, aby osiągnąć legalny cel. Gromadzenie, przechowywanie i wykorzystywanie danych osobowych przez policję dokonywane jest w zgodzie z międzynarodowymi zasadami ochrony danych osobowych, w szczególności zaś jest ograniczone do niezbędnego zakresu, koniecznego dla działań prawnych oraz uzasadnionych i określonych celów. Policja przeciwstawia się wszelkim formom korupcji wewnątrz struktur policyjnych. Funkcjonariusze powinni informować zwierzchników oraz inne właściwe organy o korupcji wewnątrz policji. Policja musi postępować zgodnie z zasadami, że każdy oskarżony o popełnienie przestępstwa uważany jest za niewinnego do czasu, kiedy kwestia jego winy zostanie rozstrzygnięta przez sąd oraz że ma określone prawa, w szczególności prawo do bycia niezwłocznie poinformowanym o stawianych mu zarzutach oraz możliwości przygotowania obrony – osobiście lub przy pomocy obrońcy. Policja powinna postępować odpowiednio i być wrażliwa na szczególne potrzeby takich osób, jak dzieci, młodzież, kobiety, osoby należące do mniejszości, w tym etnicznych, oraz osoby szczególnie wymagające ochrony.

Policja bez dyskryminacji zapewnia ofiarom przestępstw potrzebne wsparcie, pomoc i informacje. Policja zapewnia obecność tłumacza, ilekroć w toku dochodzenia zaistnieje taka potrzeba. Policja zapewnia bezpieczeństwo, zdrowie, higienę oraz właściwe żywienie osób zatrzymanych. Cele powinny mieć rozsądną powierzchnię, właściwe oświetlenie i wentylację oraz być wyposażone w odpowiednie miejsce do wypoczynku. Osoby pozbawione wolności przez policję powinny mieć prawo do poinformowania wybranej przez siebie osoby o fakcie zatrzymania, kontaktu z obrońcą oraz badania lekarskiego, w miarę możliwości przez wybranego przez siebie lekarza. Policja ponosi odpowiedzialność przed państwem, obywatelami i ich przedstawicielami, którzy sprawują rzeczywistą kontrolę zewnętrzną nad działaniami policji. Powinno się wspierać współpracę międzynarodową w zakresie etyki policyjnej i aspektów praw człowieka dotyczących policji²⁴⁷.

Wyznaczaniem standardów etycznych (a także wskazań dla ich implementacji) zajmują się również specjalistyczne organizacje, jak na przykład Międzynarodowe Stowarzyszenie Szefów Policji (International Association of Chiefs of Police, IACP), do którego obecnie należy około 70 państw. IACP w 1957 roku opracowało pierwszy międzynarodowy kodeks etyczny. Kolejna wersja została jednogłośnie przyjęta w październiku 1991 roku przez wszystkich członków

²⁴⁷ Ibidem.

Stowarzyszenia²⁴⁸. Kodeks zakłada, że każdy wymiar sprawiedliwości reprezentuje społeczeństwo, a przepisy prawa, mające na celu ochronę i obronę społeczeństwa, stanowią ramy dla społeczeństwa demokratycznego. Organy ścigania muszą wykonywać swoje obowiązki zgodnie z tymi przepisami. Organy ścigania muszą mieć wytyczne do wykonywania swoich obowiązków, aby działać w sposób etyczny i zrealizować konkretne normy postępowania. Wytyczne te występują w postaci kodeksu egzekwowania etyki oraz kodeksu postępowania policji.

W kodeksie zawarto także wzór przysięgi składanej przez absolwentów akademii policyjnych podczas ceremonii ukończenia szkolenia. Przyszli funkcjonariusze organów ścigania składają przysięgę – w zamian za pracę, którą otrzymują. Pozostaje ona moralnym zobowiązaniem przez całą służbę. Kodeks etyki stwierdza, że podstawowe obowiązki oficera mają służyć wspólnocie, ochronie życia i mienia, ochronie niewinnych przed oszustwem, przeciwko uciskowi i zastraszaniu, przeciwko przemocy lub nieładowi społecznemu. Także poszanowaniu praw konstytucyjnych wszystkich obywateli: do wolności, równości i sprawiedliwości. Kodeks zobowiązuje funkcjonariuszy do tego, aby zachowali swoje prywatne życie bez skazy i szanowali odznakę jako symbol wiary publicznej i zaufania. Jednym z ostatnich zdań przysięgi jest: „Wiem, że tylko ja jestem odpowiedzialny za moje własne standardy profesjonalnej wydajności i podejmę wszelkie racjonalne działania do wzmocnienia i poprawy mojego poziomu wiedzy i kompetencji”²⁴⁹.

Kodeks postępowania policji działa w połączeniu z kodeksem egzekwowania etyki. Kodeks postępowania składa się z wytycznych, które są stosowane przez stróżów prawa przy wykonywaniu obowiązków. Zalecają one działania bezstronne, dyskretne, z użyciem tylko niezbędnej siły, zachowanie poufności, integralności i profesjonalizmu.

Kodeksy te są tylko kawałkami papieru, z wydrukowanymi na nich słowami. Stają się realne, jeżeli funkcjonariusze znają i akceptują ich treść. Ale w ostatecznym rozrachunku to społeczeństwo jest sędzią oceniającym etyczne zachowanie funkcjonariuszy, ich działania i skutki tychże działań. Dokumenty te stanowią dla organów ścigania wytyczne do zachowań etycznych, wraz z odpowiednim szkoleniem i silnym przywództwem zachęcają funkcjonariuszy organów ścigania,

²⁴⁸ W.C. Heffernan, T. Stroup, *Police Ethics: Hard Choices in Law Enforcement*, New York, 1985; za: G.J. Kevin, *Ethics and law enforcement*, „The FBI Law Enforcement Bulletin” 2002, Vol. 12, [online] http://go.galegroup.com/ps/i.do?id=GALE|A96453523&cv=2.1&ui=csu_au&it=r&p=EAIM&sw=w&asid=75bd315aafc89f7af48dd5816c356f05 [dostęp: 22.08.2015].

²⁴⁹ Ibidem.

aby etycznie wykonywali swój zawód²⁵⁰. Jak piszą z emfazą Susan Braunstein i Mitchell Tyre: „Znakiem cywilizacji jest to, jak dobrze jej policjanci oddychają duchem wolności i go wchłaniają [...] Policjanci są strażnikami naszych swobód obywatelskich [...]. Mają niezrównaną okazję pokazać uciskanym i chwilowo zrozpaczonym, jak radzić sobie w wolnym kraju”²⁵¹.

Innym przykładem rozwiązań międzynarodowych dotyczących postaw etycznych funkcjonariuszy służb mundurowych i specjalnych jest Deklaracja z Arushy, przyjęta w 1993 roku w Tanzanii przez Światową Organizację Celną, następnie na podstawie dziesięciu lat doświadczeń zaktualizowana w 2003 roku, a dotycząca etyki funkcjonariuszy celnych. Zmieniona Deklaracja z Arushy jest głównym narzędziem globalnego i skutecznego podejścia do zapobiegania korupcji i zwiększenia poziomu uczciwości w służbie celnej.

Twórcy Deklaracji podkreślają, że administracje celne na całym świecie wykonują szereg niezwykle ważnych zadań w imieniu swoich rządów i przyczyniają się do osiągnięcia takich celów, jak pobór cła, ułatwienia w handlu i ochrona bezpieczeństwa. Negatywne skutki korupcji w administracji celnej mogą obejmować zmniejszenie bezpieczeństwa narodowego i ochrony społecznej, wycieku przychodów i wzrostu liczby oszustw, zmniejszenie inwestycji zagranicznych, utrzymanie barier dla handlu międzynarodowego i wzrostu gospodarczego oraz zwiększenie kosztów, które są ostatecznie ponoszone przez Wspólnotę, zmniejszenie zaufania publicznego i zaufania do instytucji rządowych, obniżenie poziomu zaufania i współpracy między administracjami celnymi i innymi agencjami rządowymi, obniżenie poziomu dobrowolnego przestrzegania przepisów i regulacji celnych i spadek morale pracowników²⁵².

Główna odpowiedzialność za zapobieganie korupcji spoczywa na kadrze kierowniczej i wykonawczej kadrze zarządzającej służby celnej. W treści Deklaracji podkreślono, że zaangażowanie w walce z korupcją prowadzone powinno być długofalowe. Menedżerowie i zatrudnieni w organach nadzoru w służbie celnej powinni być silnymi przywódcami, którzy mają świadomość wysokiego poziomu swojej odpowiedzialności za utrzymanie wysokiego poziomu uczciwości w służbie celnej. Menedżerowie powinni wykazywać się jednoznaczną postawą nakierowaną na uczciwość i dawać przykład postępowania zgodnego z literą i duchem

²⁵⁰ Ibidem.

²⁵¹ W.C. Heffernan, T. Stroup, *Police Ethics: Hard Choices in Law Enforcement*, New York 1985, za: ibidem.

²⁵² The Revised Arusha Declaration, Declaration of the Customs Cooperation Council, Concerning Good Governance and Integrity in Customs, [online] <http://www.wcoomd.org/en/topics/integrity/~media/WCO/Public/Global/PDF> [dostęp: 21.05.2015].

Kodeksu. Przepisy celne, wytyczne i procedury administracyjne powinny być ujednolicone i uproszczone, oparte na międzynarodowych standardach – kodeksach i konwencjach. Praktyki celne powinny być przeglądane i przebudowane w celu wyeliminowania biurokracji i zmniejszenia niepotrzebnego powielania. Stawki celne powinny być w miarę możliwości wysokie i moderowane, a zwolnienia z pracy minimalizowane. Systemy i procedury powinny być zgodne ze znowelizowaną międzynarodową konwencją w sprawie uproszczenia i harmonizacji postępowania celnego (zmieniona konwencja z Kioto)²⁵³.

Klienci mają prawo oczekiwać wysokiego stopnia pewności i przewidywalności w kontaktach z organami celnymi. Przepisy celne, procedury i wytyczne administracyjne powinny być podane do publicznej wiadomości, łatwo dostępne i stosowane w sposób jednolity i spójny. Podstawa, na której uznaniowe uprawnienia mogą być wykonywane, powinna być jasno określona. Mechanizmy odwoławcze i administracyjne należy ustanawiać w taki sposób, aby zapewnić klientom prawo do zakwestionowania lub odwołania się od decyzji celników. Normy obsługi powinny być tak ustalone, aby określić poziom usług, jakich można oczekiwać od służby celnej.

Efektywność i skuteczność służby celnej może wzrosnąć zdaniem autorów Deklaracji dzięki automatyzacji i komputeryzacji usług celnych, które usuną wiele możliwości korupcji. Automatyzacja może także zwiększyć poziom odpowiedzialności i zapewnić ścieżkę audytu dla późniejszego monitorowania i przeglądu decyzji administracyjnych. Tam, gdzie to możliwe, zautomatyzowane systemy muszą być skonfigurowane w taki sposób, aby zminimalizować szansę nieodpowiedniego korzystania z oficjalnych ulg oraz przenoszenia i przekazywania funduszy. Władze celne powinny zreformować i zmodernizować swoje systemy i procedury, aby wyeliminować wszelkie potencjalne nielegalne korzyści.

Zapobieganie i zwalczanie korupcji w służbach może być wspomagane poprzez realizację szeregu odpowiednich mechanizmów monitorowania i kontrolowania, takich jak wewnętrzne programy kontrolne, audyt wewnętrzny i zewnętrzny oraz ściganie i karanie funkcjonariuszy służb celnych. Takie systemy powinny zachować rozsądną równowagę pomiędzy pozytywnymi strategiami zachęcającymi do wysokiego poziomu uczciwości, a represyjnymi strategiami mającymi na celu zidentyfikowanie częstotliwości występowania korupcji i dyscyplinującymi lub ścigającymi nieuczciwych celników. Służby celne, klienci i opinia publiczna powinny być zachęcane do zgłaszania nieetycznej lub niezgodnej z prawem

²⁵³ Ibidem.

działalności, a gdy informacje takie są przekazywane – należy je badać w szybki i gruntowny sposób, z zachowaną ochroną źródła informacji.

Zdaniem twórców Deklaracji kluczowym elementem każdego skutecznego programu jest opracowanie i wdrażanie kompleksowego kodeksu postępowania, który określa w bardzo praktyczny i jednoznaczny sposób zachowania, jakich oczekuje się od wszystkich funkcjonariuszy celnych. Deklaracja z Arushy zaleca, aby kary za nieprzestrzeganie przepisów były zapisane w Kodeksie, odpowiednio do ciężaru winy i poparte odpowiednimi przepisami administracyjnymi i prawnymi.

Praktyki zarządzania zasobami ludzkimi, które okazały się przydatne w zwalczaniu korupcji lub jej wyeliminowaniu w służbach celnych, obejmują:

- zapewnienie wystarczającego wynagrodzenia i takich warunków życia, aby zapewnić funkcjonariuszom celnym przyzwoity poziom życia;
- rekrutację i utrzymanie pracowników, którzy mają lub potencjalnie mogą mieć wysokie standardy uczciwości;
- zapewnienie w procedurach naboru pracowników realizacji zasady bezstronności, w szczególności odrzucenie uprzedzeń i nepotyzmu;
- zapewnienie, że decyzje w sprawie wdrażania, zmiany i przeniesienia funkcjonariuszy celnych uwzględniają konieczności usunięcia możliwości działań nieetycznych lub niezgodnych z prawem w długim okresie czasu;
- zapewnienie odpowiedniego szkolenia i rozwoju zawodowego funkcjonariuszy celnych, w tym nieustanne promowanie i wzmacnianie znaczenie utrzymania wysokich standardów etycznych i zawodowych;
- wdrażanie odpowiednich systemów oceny wyników i praktyk zarządzania, które wzmacniają postawy etyczne i które sprzyjają wysokiemu poziomowi integralności osobistej i zawodowej²⁵⁴.

3.2. KODEKSY ETYCZNE POLICJI W USA

Rozwój policji w Stanach Zjednoczonych oparty jest na wzorcach angielskich i początkowo przyjął dwie formy: nieformalnej policji komunalnej oraz policji prywatnej/społecznej. W stanach północnych policja komunalna składała się z wolontariuszy, których podstawowym obowiązkiem było ostrzec o zbliżającym się niebezpieczeństwie. Oparta na takich zasadach policja powstała w Bostonie w 1636 roku, w Nowym Jorku i Filadelfii w 1658 roku, ale niestety nie sprawdzała

²⁵⁴ Ibidem.

się w praktyce. Strażnicy często spali albo pili alkohol na służbie. Dopiero w 1838 roku w Bostonie założono pierwszą amerykańską policję, było to w Nowym Jorku w 1845 roku, następnie w Albanii i Chicago w 1851 roku itd. Przed 1880 rokiem już wszystkie główne miasta USA posiadały miejską policję. Policje te miały wspólne cechy: celem ich służby było utrzymanie porządku i władzy publicznej, ustalono stałe zasady i procedury zatrudnienia policjantów, a policjanci pracowali w pełnym wymiarze czasu pracy, za określone wynagrodzenie²⁵⁵.

W południowych stanach rozwój amerykańskiej policji nastąpił w oparciu o tzw. niewolnicze patrole, których celem było ściganie, aresztowanie i oddawanie właścicielom zbiegłych niewolników, zbudowanie systemu zorganizowanego terroru dla powstrzymania buntów niewolników oraz utrzymanie dyscypliny wśród pracujących niewolników. Po wojnie secesyjnej patrole te przekształciły się w nowoczesną policję przede wszystkim po to, by kontrolować uwolnionych niewolników, którzy stali się robotnikami pracującymi w rolniczym systemie kastrowym oraz po to, by egzekwować prawa segregacji rasowej.

Proces przyspieszonej urbanizacji w USA do 1830 roku wymusił rozwój lokalnych i centralnych jednostek policji. Wspólną cechą policji w tym czasie było jej rażąco brutalne działanie. Policja systematycznie brała łapówki, aby umożliwić handel nielegalnym alkoholem, hazard i prostytutką. Aktywnie uczestniczyła w kupowaniu głosów i fałszowaniu wyborów. Lokalni policjanci nie posiadali odpowiednich kwalifikacji, a szkolenia odbywały się bardzo rzadko.

Pod koniec XIX wieku policjantom zmieniono ich status, umundurowano, otrzymali broń palną oraz określono, w jakich przypadkach mogą używać przemocy, aby wykonywać swoje obowiązki. Pojawiły się pierwsze państwowe agencje policyjne, np. Pennsylvania State Police²⁵⁶. Na początku XX wieku policja, przynajmniej de facto, współpracowała z przestępczością zorganizowaną praktycznie w każdym dużym mieście. Nadejście prohibicji (1919–1933) tylko pogorszyło sytuację. Delegalizacja alkoholu zwiększyła korupcję w policji. Spowodowało to konieczność przeprowadzenia reform w policji. Początkowo działania reformatorskie miały formę komisji śledczych badających korupcję w policji związaną z hazardem i prostytutką, łapówkami, narkotykami, nadmiernym użyciem siły²⁵⁷. Na poziomie krajowym, prezydent Hoover powołał w 1929 roku

²⁵⁵ G. Potter, *The History of Policing in the United States*, w: <http://plsonline.eku.edu/inside-look/history-policing-united-states-part-1> [dostęp: 11.11.2014].

²⁵⁶ G. Potter, *The History of Policing in the United States*, w: <http://plsonline.eku.edu/inside-look/history-policing-united-states-part-3> [dostęp: 11.11.2014].

²⁵⁷ G. Potter, *The History of Policing in the United States*, w: <http://plsonline.eku.edu/inside-look/history-policing-united-states-part-4> [dostęp: 11.11.2014].

Komisję Wickersham, która stała się pierwszym oficjalnym organem rządowym do spraw zbadania przestępczości zorganizowanej. Wśród kolejnych reform na uwagę zasługuje ustanowienie standardów naboru do policji, wprowadzenie szkoleń dla nowych pracowników, wprowadzenie policji do służby cywilnej, aby funkcjonariusze nie zawdzięczali swojej pracy i awansu politykom, oraz restrukturyzacja organizacyjna. Jednym z efektów reform było stworzenie scentralizowanych oddziałów specjalnych, zajmujących się np. dochodzeniem w sprawie narkotyków, co z czasem wpłynęło na spadek korupcji i przestępczości zorganizowanej. W latach pięćdziesiątych XX wieku profesjonalizm amerykańskiej policji był już szeroko reklamowany, a książka O.W. Wilsona pt. *Police Administration* (McGraw-Hill 1950, 1963) szybko stała się wzorcem dla profesjonalizacji działań policyjnych. Wilson opowiedział się za większą centralizacją policji, ze szczególnym naciskiem na wojskową formę organizacji i dyscypliny. Profesjonalizm nie okazał się jednak panaceum na jej problemy, gdyż antagonizował stosunki między policją i społeczeństwem. Taktyka kontroli przestępczości zalecana przez zwolenników profesjonalizmu, taka jak np. agresywne procedury zatrzymania, wywołała szeroką niechęć Amerykanów, zwłaszcza młodych mężczyzn pochodzących z mniejszości etnicznych, którzy byli najczęściej ich celem. Profesjonalizm policji i model wojskowy jej funkcjonowania stały się synonimem policyjnych represji. Profesjonalizacja przyniosła za sobą nadmierną biurokrację, izolację policji nie tylko od społeczeństwa, lecz także od samych policjantów, nie naprawiła również rasistowskich i seksistowskich praktyk naboru do policji.

Na początku lat siedemdziesiątych XX wieku silne związki zawodowe policjantów rozpoczęły strajki przeciw takiej formie organizacji i pracy policji (m.in. w Nowym Jorku w 1971 roku; w Baltimore w 1974 roku, w San Francisco w 1975 roku) polegające m.in. na spowolnieniu pracy (poprzez niepisanie sprawozdań, co kilka aresztowań). Początkową reakcją na tę działalność związkowców było zmniejszenie biurokracji centralnej oraz przeprowadzenie dyskusji o zasadach, procedurach i resortowych praktykach w policji. Ogromne zmiany społeczne i polityczne w Stanach Zjednoczonych w latach sześćdziesiątych XX wieku i kontrowersyjny udział policji zarówno w demonstracjach przeciwko nierówności rasowej, jak i wojnie w Wietnamie, seria zabójstw politycznych: prezydenta Johna Kennedy'ego w 1963 roku; Martina Luthera Kinga i senatora Roberta Kennedy'go w 1968 roku czy gubernatora George'a Wallace'a w roku 1972 wskazały na policję jako źródło napięć społecznych.

W wyniku recesji w gospodarce światowej i amerykańskiej w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych dokonano kolejnej reorganizacji policji, reorganizacja ta została nazwana „tajloryzacją policji” i w jej ramach zmniejszono

m.in. zatrudnienie – z dwóch osób do jednoosobowych patroli samochodowych oraz podzielono pracę policjantów na bardziej konkretne, wyspecjalizowane zadania. Zaczęto wykorzystywać w pracy w policji nowoczesną technologię, a niektóre tradycyjne zadania policyjne zostały oddane pracownikom cywilnym. Wszystko to spowodowało pogłębienie izolacji policji od obywateli i jej rosnącą nieefektywność²⁵⁸.

W latach osiemdziesiątych XX wieku wiele departamentów zaczęło rozważać nową strategię działań policji opartą na poprawie jej stosunków z obywatelami. Program uspołecznienia policji to jej najnowsza strategia, obowiązująca dzisiaj, oparta jest na staraniach w celu poprawy stosunków między policją a społeczeństwem oraz na decentralizacji policji. Uznają też dorobek badaczy i ekspertów, którzy twierdzą, że policja nie ma praktycznie żadnego wpływu na poziom przestępstw, bez względu na ich wagę lub rolę, oraz na zapewnienie środków, aby obywatele czuli się bardziej komfortowo, co jest nierozwiązanym amerykańskim dylematem. Również zdaniem Garrego Pottera, autora historii o policji w USA, rola policji w Stanach Zjednoczonych zawsze zostaje określona przez gospodarkę i politykę, a nie przestępstwa lub kontrolę przestępczości. W XXI wieku przewiduje Potter, nastąpi kolejny nacisk na wykorzystanie nauki i technologii przez amerykańską policję, w szczególności związaną z nadzorem obywateli, nowa fala rozwoju paramilitarnych oddziałów i nowy nacisk na współpracę policji ze społeczeństwem²⁵⁹.

Współczesne społeczeństwo amerykańskie, jak wiele innych, oczekuje od policjantów prawa do życia w państwie praworządnym i przestrzegającym zasad. Zaufanie do policji w USA według danych za 2014 rok jest zaskakująco wysokie, jeżeli bierzemy pod uwagę stopień zaufania Amerykanów do instytucji i wynoszą około 60%. Niższe, jeżeli bierzemy pod uwagę statystyki innych państw, np. Polski. Wyższym zaufaniem Amerykanie darzą policję lokalną, niższym federalną. Policja znajduje się wśród trzech najwyżej ocenianych instytucji z 17 badanych pod względem zaufania. Z tym, że biali wyżej oceniają jedynie wojsko i małych przedsiębiorców, z kolei Afroamerykanie plasują ją dopiero na siódmym miejscu, oceniając lepiej nie tylko wojsko i małych przedsiębiorców, lecz także prezydenta, kościoły i związki wyznaniowe, system opieki zdrowotnej i telewizję. Tę różnicę w ocenie pracy amerykańskiej policji wykazują badania Gallupa na przestrzeni

²⁵⁸ G. Potter, *The History of Policing in the United States*, w: <http://plsonline.eku.edu/inside-look/history-policing-united-states-part-5> [dostęp: 11.11.2014]

²⁵⁹ G. Potter, *The History of Policing in the United States*, w: <http://plsonline.eku.edu/inside-look/history-policing-united-states-part-4> [dostęp: 11.11.2014]

piętnastu ostatnich lat²⁶⁰. Według danych Gallupa z lat 2010–2013 59% białych Amerykanów ocenia uczciwość i etykę funkcjonariuszy policji jako bardzo wysoką lub wysoką, w porównaniu z 45% Afroamerykanów²⁶¹.

Według Bonnie Buk „szczerść, uczciwość, odwaga, odpowiedzialność i dobry charakter” to słowa, które opisują postawę etycznego policjanta²⁶². A Borello dodaje: „Wzorowe zachowanie policjantów podtrzymuje zaufanie publiczne. Agencje powinny ustanowić jasne i skodyfikowane zasady organizacji, które zawierają określenie misji, kluczowe wartości i silne, związane zasady postępowania dla funkcjonariuszy. Każdy dokument winien rozpoczynać się od przypomnienia misji i podstawowych wartości, jakimi winna kierować się policja w USA. Misja nadaje ton i stanowi podstawę organizacji. (...). Misja może zawierać takie sformułowania, jak »konsekwentnie służyć obywatelom, osiągnąć najwyższy poziom uczciwości i profesjonalizmu«”²⁶³.

Poniżej przedstawione zostaną generalne założenia kodeksów etycznych amerykańskiej policji. W skali państwa federalnego, jak i w poszczególnych stanach występują niewątpliwie znaczne różnice, zwłaszcza w praktyce, gdyż policja w USA jest silnie zdecentralizowana, co ma oczywiście wpływ na standardy i tryb ich wdrażania. „Policyjne siły amerykańskie zorganizowane są zgodnie z systemem organów władzy państwowej usytuowanych na szczeblu federalnym, stanowym i lokalnym. Formy organizacji policyjnych w USA obejmują: jednostki rządu federalnego, policyjne organizacje stanowe, policyjne jednostki miejskie oraz inne formacje terenowe, w tym formacje kierowane przez szeryfów, a także policje prywatne. Policyjne organizacje poszczególnych stanów (w rozumieniu tradycyjnej autonomii lokalnych organów władzy) są autonomiczne względem siebie oraz w stosunku do policyjnych organów federalnych”²⁶⁴.

W USA mottem działania policji jest „Służyć i chronić”, o czym codziennie policjantom ma przypominać napis umieszczony na drzwiach radiowozów.

²⁶⁰ <http://www.gallup.com/poll/175088/gallup-review-black-white-attitudes-toward-police.aspx> [dostęp: 21.08.2015].

²⁶¹ Ibidem.

²⁶² Za: A. Borello, *Focus on Ethics, The Power of Police Civility*, [online] <http://www.fbi.gov/stats-services/publications/law-enforcement-bulletin/august-2012/focus-on-ethics> [dostęp: 3.11.2012].

²⁶³ A. Borello, *Focus on Ethics, The Power of Police Civility*, [online] <http://www.fbi.gov/stats-services/publications/law-enforcement-bulletin/august-2012/focus-on-ethics> [dostęp: 3.11.2012].

²⁶⁴ *Modele systemów policyjnych oraz zmiany w organizacji policji w wybranych państwach*, Raport nr 185, Biuro Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu, Warszawa 2000, s. 4.

W ustawie o służbie policji zapisano, że każdy funkcjonariusz, który „wie lub ma uzasadnione podejrzenie”, że popełniono w jego formacji wykroczenie, winien zgłosić się do komisarza policji. Ustawa określa, że wykroczenie to zachowanie, które: (a) jest haniebne, niewłaściwe lub niestosowne dla oficera; (b) pokazuje niezdolność bycia nadal policjantem lub (c) nie spełnia standardów, jakich wspólnota racjonalnie oczekuje od policjanta.

Kodeks etyczny policji w USA opiera się na omawianych wcześniej zaleceniach Międzynarodowego Stowarzyszenia Szefów Policji. Przyjmuje się założenie, że organy ścigania powinny zapewnić wysoki poziom usług publicznych i zwiększyć skuteczność działania policji. Służba publiczna, zasada bezstronności, odwaga i honor, respektowanie praw człowieka i obywatela stanowią podstawowe, najbardziej znane zasady funkcjonowania policji w Stanach Zjednoczonych. Do podstawowych zaleceń dla służb państwowych należy także stosowanie zasady uprzejmości²⁶⁵.

Istnieją również inne kodeksy etyczne przyjmowane przez pracowników amerykańskich organów ścigania, zawierające w swej treści teksty składanego ślubowania. Wszystkie one jednak dotyczą tych samych pojęć, jakie znajdują się w standardach Międzynarodowego Stowarzyszenia Szefów Policji, czyli wymieniają: obowiązek godnego zachowania się oficera poza służbą, korzystanie tylko z takiej siły, jaka jest niezbędna do interwencji, rozwijanie powściągliwości, egzekwowanie prawa, nieprzyjmowanie nienależnych korzyści oraz obowiązek poszanowania konstytucyjnych praw wszystkich obywateli²⁶⁶. Funkcjonariusze policji przysięgają, że ich podstawowym obowiązkiem jest służyć wspólnocie, w celu ochrony życia i mienia, chronić niewinnych przed oszustwem, słabszych przed zastraszeniem, oraz że będą szanować konstytucyjne prawa do wolności i sprawiedliwości. Deklarują, że postarają się, aby ich prywatne życie było nieskażone i stanowiło przykład dla wszystkich oraz że będą zachowywać się w sposób, który nie przyniesie ujmy im i instytucji, w której pracują. Przysięgają zachować spokój w obliczu zagrożenia, pogardy i kpin, nauczyć się odpowiednio reagować adekwatnie do sytuacji i stale pamiętać o dobru innych. Przysięgają szczerą zarówno w życiu osobistym, jak i zawodowym, oraz wzorowe przestrzeganie prawa i regulaminów. Podkreślają, że zachowają tajemnicę informacji i nie będą nadużywać swojej pozycji, kierować się osobistymi odczuciami, uprzedzeniami,

²⁶⁵ A. Borello, *Focus on Ethics, The Power of Police Civility*, [online] <http://www.fbi.gov/stats-services/publications/law-enforcement-bulletin/august-2012/focus-on-ethics> [dostęp: 3.11.2012].

²⁶⁶ Ibidem.

przekonaniami politycznymi, aspiracjami, animozjami i przyjaźniami przy podejmowaniu decyzji. Będą bezkompromisowi dla zbrodni i nieustępliwi w ściganiu przestępców, będą egzekwować prawo grzecznie, bez strachu, złościwości czy złej woli, nigdy nie użyją nadmiernej siły lub przemocy i nigdy nie zaakceptują nie-należnej gratyfikacji.

Policjantom przypomina się, że ich odznaka policyjna jest symbolem władzy publicznej i wyrazem publicznego zaufania, które będzie tak długo istniało, jak długo będą wierni etyce policji. Nie wolno im angażować się w akty korupcji lub przekupstwa ani tolerować takich czynów popełnianych przez innych funkcjonariuszy. Mają obowiązek współpracować ze wszystkimi prawnie upoważnionymi agencjami i ich przedstawicielami w dążeniu do sprawiedliwości.

Policjantom w USA uświadamia się, że sami są odpowiedzialni za standardy profesjonalizmu i mają obowiązek podjąć wszelkie racjonalne działania w celu wzmocnienia i poprawy swojego poziomu wiedzy i kompetencji. Przysięga, którą składają, kończy się deklaracją: „I przysięgam, że popieram konstytucję Stanów Zjednoczonych i konstytucję stanu, że będę wiernie egzekwować prawa tego państwa i zarządzenia miasta oraz wykonywać obowiązki funkcjonariusza policji najlepiej, jak potrafię”²⁶⁷.

3.3. ETYKA ZAWODOWA POLICJI W ANGLII, WALII I SZKOCJI

Policja w Wielkiej Brytanii powstała w 1829 roku, kiedy to ówczesny minister spraw wewnętrznych, a późniejszy premier Robert Peel doprowadził do utworzenia policji metropolitarnej i wprowadził model nieuzbrojonego konstabla (jako obywatela w mundurze) patrolującego w imieniu swoich mieszkańców. Zasady Peela skupiają się głównie na znaczeniu pomocy publicznej i podkreślają, że istotą funkcjonowania policji jest „zapewnić i utrzymać szacunek publiczny”²⁶⁸. Nastawienie ówczesnych policjantów oddaje list, który w roku 1886 otrzymał Hector Macleod, gdy podobnie jak jego ojciec podjął pracę w policji. Jego fragment przytoczył Clive Emsley w książce *The English Police: A Political and Social History*: „Jeśli będziesz surowy, stracisz społeczne poparcie [...]. Na pierwszym miejscu

²⁶⁷ <http://www.mobilepd.org/ethics.php> [dostęp: 22,08.2015].

²⁶⁸ Code of Ethics. A Code of Practice for the Principles and Standards of Professional Behaviour for the Policing Profession of England and Wales, July 2014, s. 7, [online] http://www.college.police.uk/What-we-do/Ethics/Documents/Code_of_Ethics.pdf [dostęp: 2.03.2015].

stawiam dobro publiczne, ponieważ policjant musi służyć ludziom, wśród których w danym czasie przydzielono mu pracę; ma obowiązek służyć zarówno im, jak i swojemu zwierzchnikowi”²⁶⁹. Policja brytyjska zyskała dzięki takim postawom szacunek i uznanie obywateli.

Doniesienia o korupcji i rasizmie nadwerężyły w latach siedemdziesiątych XX wieku autorytet policji. Konflikt Irlandia – Wielka Brytania również odcisnął piętno, zarzucono bowiem brytyjskim policjantom nieludzkie traktowanie przesłuchiwanym, a technik tych uczono w ośrodkach szkolenia policji²⁷⁰. W następnych dekadach podejmowano próby pozyskania przychylności obywateli, chociażby poprzez wdrożenie programów samoobrony sąsiedzkiej, które jednak nie przynosiły oczekiwanych rezultatów.

Policjanci w Anglii i Walii, zgodnie z zapisami Prawa o policji (The Police Reform Act, 2002) składają przysięgę: „uroczyście i szczerze deklaruję i potwierdzam, że jako policjant będę dobrze służyć królowej, z uczciwością, rzetelnością, starannością i bezstronnością, przestrzegając podstawowych praw człowieka i zasad równego szacunku dla wszystkich osób; i że będę czynił wszystko na rzecz zachowania pokoju, na rzecz zapobiegania jakimkolwiek przestępstwom przeciwko osobom i mieniu; i że póki będę sprawować ten urząd, wszystkie swoje obowiązki będę spełniał wedle mojej najlepszej wiedzy i umiejętności, wiernie, zgodnie z prawem”²⁷¹.

W ostatnich latach toczono głośne dyskusje na temat postaw policjantów brytyjskich w związku z tuszowaniem afer, policyjnych matactw w takich przypadkach, jak tragedia na stadionie Hillsborough, korupcja przy głośnym zabójstwie na tle rasowym Stephena Lawrence’a, w sprawie morderstwa Iana Tomlinsona podczas szczytu G-20 w Londynie w 2009 roku czy w związku z medialnie nośną aferą Plebgate (fałszywe oskarżenia policjantów, w wyniku których Andrew Mitchell przestał pełnić funkcję ministra ds. rozwoju międzynarodowego). Debaty wokół tych skandali doprowadziły do wniosku o konieczności zreformowania brytyjskiej policji, również w zakresie obowiązujących standardów etycznych. Według badań przeprowadzonych na początku XXI wieku policji nie ufa ponad jedna czwarta Brytyjczyków. Co roku do Niezależnej Komisji Skarg na Policję (Independent Police Complaints Commission – IPCC) wpływa ponad 20 tys. skarg na brytyjskich funkcjonariuszy, zazwyczaj dotyczących spraw drobnych,

²⁶⁹ C. Emsley, *The English Police: A Political and Social History*, London 1991, s. 222.

²⁷⁰ *Wybrane orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Warszawa 2002.

²⁷¹ Police Reform Act 2002, section 83 [online] <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2002/30/section/83> [dostęp: 10.07.2015].

takich jak niedopełnianie obowiązków, brak informacji dla ofiar przestępstw itp., ale aż 14% spraw dotyczy napaści (fizycznej lub werbalnej) dokonanej przez policjantów²⁷². Mimo takich opinii obywateli o policji, jak wykazują badania przeprowadzone przez Kolegium Policyjne, ponad dwie trzecie Brytyjczyków nie chciałoby mieć w swojej pracy do czynienia z tego rodzaju trudnymi decyzjami, przed jakimi stoją funkcjonariusze policji²⁷³.

Kodeks etyki dla policji Anglii i Walii — został opracowany i zinterpretowany przez ekspertów Kolegium Policyjnego w 2014 roku. Zapisano w nim, że celem policji jest obowiązek ochrony bezpieczeństwa publicznego i zapobieganie przestępczości, przypomniano, że obywatele oczekują, iż w tym celu każdy wykonujący ten zawód powinien być uczciwym, bezstronnym i pełniącym bezinteresowną służbę. Podkreślono, że większość pracujących w policji jest uczciwa i prawa, jednakże każde nieprofesjonalne zachowanie umniejsza zasługi wobec społeczeństwa i szkodzi reputacji zawodowej policji.

Pełna nazwa dokumentu, który skierowano do 220 tysięcy funkcjonariuszy policji brzmi Kodeks etyki – kodeks postępowania według zasad i profesjonalnych standardów dla funkcjonariuszy policji i – jak piszą autorzy, eksperci Kolegium – pełni również rolę prewencyjną. Wymaga, aby wszyscy w policji zapobiegali nieprofesjonalnemu zachowaniu poniżej oczekiwanych standardów. Zapisy Kodeksu, którego podstawą jest Prawo policji²⁷⁴, dotyczy wszystkich osób zatrudnionych na stałe i czasowo, w pełnym wymiarze czasu oraz w niepełnym wymiarze godzin.

Policjanci są odpowiedzialni za własne zachowanie – piszą twórcy Kodeksu postępowania – i w celu zapewnienia przestrzegania możliwie najwyższych standardów niezbędne jest odpowiednie rozumienie i przyswojenie treści Kodeksu. Obowiązuje on policjanta przez cały czas, w pracy, poza pracą, „online lub offline”. Oficerowie są zobowiązani do dawania osobistego przykładu w zakresie stosowania zasad i standardów Kodeksu, mają obowiązek promować, wspierać i wzmacniać etyczne zachowanie w każdym momencie, winni posiadać odwagę cywilną, nawet w obliczu krytyki być zgodni w tym, co robią i mówią, powinni promować otwartość i przejrzystość działania policji wobec społeczeństwa, promować uczciwość i równość w miejscu pracy, być elastyczni i chętni do zmiany kierunku działania, jeśli jest to konieczne.

²⁷² <http://www.elondyn.co.uk/news,wpis,18948> [dostęp: 21.07.2015].

²⁷³ <http://www.bbc.co.uk/news/uk-28277417> [dostęp: 22.08.2015].

²⁷⁴ „Section 39A of the Police Act 1996, as amended by section 124 of the Anti-Social Behaviour, Crime and Policing Act 2014”.

Funkcjonariusze policji wzorują swoją postawę na zachowaniu oficerów prezentujących postawy etyczne, zachęcających do postępowania etycznego. Funkcjonariusze, którzy są doceniani i są dobrze zarządzani – według fachowców Kolegium – mają większe poczucie przynależności do organizacji, a więc bardziej prawdopodobne jest, że są dumni ze swojej pracy i działają w sposób uczciwy. Osoby stojące na czele jednostek policyjnych, liderzy/przełożeni powinni brać osobistą odpowiedzialność za promowanie i umacnianie praktyki zasad i standardów, zapewnić regularne odniesienie do nich w codziennej pracy i szkoleniach, stosować Kodeks dla wsparcia podwładnych, za których są odpowiedzialni. Powinni dać im możliwość etycznego wykonywania swoich obowiązków.

Każda osoba pracująca w policji musi pracować uczciwie, zgodnie z zasadami etycznymi. Obywatele oczekują, że policja „zrobi właściwą rzecz we właściwy sposób”²⁷⁵. Zasady policji odzwierciedlają osobiste przekonania i aspiracje, które z kolei służą do kierowania zachowaniem i kształtowaniem kultury policyjnej. Kombinacja zasad i standardów zachowań buduje spójność – marzeń, pragnień, przekonań i działań.

Kodeks zawiera dziewięć zasad-wartości oraz dziesięć standardów profesjonalnego postępowania policji.

Policyjne zasady-wartości etyczne wywodzą się z siedmiu klasycznych brytyjskich „Zasad postępowania w życiu publicznym” opracowanych przez Komisję lorda Nolana w 1995 roku, jak stwierdzono – dlatego że w dalszym ciągu odzwierciedlają oczekiwania społeczne. Uzupełniono je o zasady uczciwości i szacunku ze względu na ich znaczenie dla opinii publicznej²⁷⁶. Są to zatem następujące zasady (wraz z rozwinięciem ich znaczenia przedstawionym przez autorów Kodeksu):

- Odpowiedzialność – za swoje decyzje, działania i zaniechania działań;
- Sprawiedliwość – sprawiedliwe traktowanie ludzi;
- Uczciwość – należy być prawdomównym i godnym zaufania;
- Integralność – zawsze należy zrobić dobry uczynek;
- Przywództwo – można dawać dobry przykład;
- Obiektywność – należy dokonywać wyborów, opierając się na dowodach i profesjonalnym osądzie;
- Otwartość – otwartość i przejrzystość w działaniach i decyzjach;
- Szacunek – traktowanie wszystkich z szacunkiem;
- Bezinteresowność – działanie w interesie publicznym.

²⁷⁵ Ibidem.

²⁷⁶ Code of Ethics: Supporting Documents, [online] http://www.college.police.uk/What-we-do/Ethics/Documents/Code_of_Ethics_Summary.pdf [dostęp: 21.07.2015].

Standardy profesjonalnego zachowania zapisane i interpretowane w Kodeksie wzorowano na zapisach innych dokumentów stosowanych w policji²⁷⁷, dostosowując je do uniwersalnego zastosowania we wszystkich formacjach, na wszystkich stanowiskach. Uczciwość i rzetelność oznacza, że policjant jest szczery i będzie działać zawsze uczciwie, nie zagrażając ani nie nadużywając swojej pozycji. Będzie działać na podstawie samokontroli i tolerancji, traktując członków społeczeństwa i kolegów z szacunkiem i uprzejmością. Będzie korzystać ze swoich uprawnień zgodnie z prawem i proporcjonalnie do zaistniałej sytuacji oraz będzie przestrzegać praw wszystkich osób. Będzie działać uczciwie i bezstronnie. Będzie wykorzystywał rozwiązania siłowe jedynie do takiego stopnia, w jakim jest to konieczne, proporcjonalnie i z uzasadnieniem wobec okoliczności. Będzie wykonywać rozkazy zgodne z prawem i będzie sumienny w wykonywaniu swoich obowiązków. Będzie traktować informacje z szacunkiem i ujawniać je tylko odpowiednio do stanu prawnego. Na służbie, w pracy jest zdolny do wykonywania swoich obowiązków. Będzie zachowywać się w sposób, który nie przynosi ujemny policji ani nie podważa publicznego zaufania do policji. Będzie zgłaszał przypadki zachowania kolegów, którzy nie przestrzegają standardów profesjonalnego zachowania lub podejmował odpowiednie działania.

Zgodnie z normą uczciwości i rzetelności należy: być uczciwym i prawym w każdym czasie, korzystać z uprawnień i pozycji policjanta wyłącznie do celów policyjnych, a nie w celu uzyskania osobistej korzyści, aby nie sprawiać wrażenia nadużywania ich. Dzięki przestrzeganiu tej normy można pozyskać i utrzymać zaufanie społeczeństwa, przełożonych, współpracowników i członków zespołu, stać się wzorem do naśladowania. Im wyższy stopień policjant posiada, im ważniejszą pełni funkcję, tym większą szkodę może spowodować, naruszając normy, nadużywając pozycji lub nie spełniając wymogów Kodeksu etyki. Stosowanie zasad otwartości i przejrzystości jest niezbędne do utrzymania i powiększenia pozytywnych relacji między policją i społeczeństwem.

Do osiągnięcia uzasadnionych celów policyjnych czasami jest konieczne stosowanie metod nielegalnych, co jest uznane w prawie. Metody nielegalne muszą być odpowiednio zatwierdzone, a ich wdrożenie proporcjonalne, zgodne z prawem, odpowiedzialnością, potrzebami i etyką.

Policjanci muszą być pewni, że podejmowane przez nich decyzje nie następują w związku z możliwością osiągnięcia nienależnej osobistej korzyści, że nie postępują świadomie fałszywie, nie wprowadzają w błąd. Policjant nie zabiega ani

²⁷⁷ „From the Police (Conduct) Regulations 2012 and from the Police Staff Council Joint Circular 54”; *ibidem*.

nie przyjmuje oferty żadnej korzyści, nie wykorzystuje swojej pozycji, dla celów osobistych.

Zasada samokontroli i tolerancji wobec członków społeczeństwa i kolegów oznacza konieczność traktowania ich z szacunkiem i uprzejmością oraz zobowiązanie do korzystania z uprawnień zawsze zgodnie z prawem i proporcjonalnie do sytuacji. Policjant powinien szanować prawa wszystkich osób, wykonywać zadania i obowiązki efektywnie, sumiennie i profesjonalnie. Jest zobowiązany unikać wszelkich zachowań, które mogłyby zaburzać skuteczność jego działania lub szkodzić reputacji jego samego czy generalnie policji. W szczególności nie może używać obraźliwego języka, zachowywać się w sposób postrzegany jako obraźliwy, nękający, zastraszający wobec ofiar, społeczeństwa lub kolegów. Przykładami realizacji tego standardu są: zachowanie przez funkcjonariuszy postawy szacunku nawet w przypadku, gdy są prowokowani, zachowanie proporcjonalnej powściągliwości w sytuacjach kryzysowych, uwzględnianie szczególnych potrzeb ofiar i świadków policyjnych.

Kiedy policjant okazuje współczucie i empatię w kontaktach z ludźmi, traktuje ludzi zgodnie z ich potrzebami, uznaje, że niektóre osoby, które wchodzi w kontakt z policją, są wrażliwe i mogą wymagać dodatkowego wsparcia i pomocy – realizuje standard uczciwości, bezstronności, szczerości. Zasada niedyskryminacji wyraża się w aktywnym działaniu policjanta po to, by odpowiednio wspierać ofiary, raportować o zaistniałej sytuacji i zapobiegać w przyszłości podobnym incydentom. Policjant winien podejmować decyzje na podstawie kwalifikacji, bez uprzedzeń i przy użyciu najlepszych dostępnych informacji. W pracy z obywatelami powinien brać pod uwagę m.in. ich aktualny wiek, grupę niepełnosprawności, stan cywilny, ciążę i macierzyństwo, rasę, religię i wiarę, płeć i orientację seksualną. Policjant ma obowiązek aktywnie poszukiwać lub wykorzystać możliwości promowania równości i różnorodności. Powinien przestrzegać praw człowieka i zasady równości wobec prawa, traktować wszystkich ludzi sprawiedliwie i z szacunkiem. Odpowiednio korzystać z siły jedynie w zakresie niezbędnym i proporcjonalnym. Zgodnie z tym standardem należy użyć tylko minimalnej siły potrzebnej do osiągnięcia pożądanego wyniku.

Policjant musi przestrzegać zgodnego z prawem porządku i zasad regulaminu. Ma prawo odmówić polecenia, jeżeli żywi uzasadnione przekonanie, że jest ono niezgodne z prawem lub z innych przyczyn. Każda decyzja niewykonania rozkazu lub instrukcji musi być uzasadniona.

Dyskrecja policji jest konieczna, ale musi być stosowana mądrze. Przy podejmowaniu decyzji co do wykorzystania tajemnicy należy używać odpowiedniej profesjonalnej wiedzy, zastanowić się, w jakim celu i jakie będą potencjalne skutki

takich decyzji, upewnić się, że jest to działanie spójne z zasadami i standardami etycznymi Kodeksu.

Osoby pracujący w policji mogą prowadzić interesy osobiste tak długo, jak długo nie kolidują one z pracą i obowiązkami funkcjonariusza policji. Będąc uczestnikiem życia społecznego, policjant powinien zwracać uwagę na to, by nie popaść w rzeczywisty lub pozorny konflikt interesów i odpowiedzialności. Winien zatem na przykład sprawdzić, na podstawie wiarygodnych informacji, czy jego członkostwo w stowarzyszeniu, np. sportowym, może negatywnie wpływać na zdolność do skutecznego i bezstronnego wywiązania się z obowiązków służbowych. Odpowiednio do zasady bezstronności, policjanci nie mogą brać czynnego udziału w polityce.

Sumiennosc w wykonywaniu obowiązków i odpowiedzialności nastąpi wtedy, kiedy policjanci staną się świadomi wpływu, jaki wywierają na ich działania i decyzje nieświadome uprzedzenia, takie jak stereotypy lub „myślenie grupowe”. Policjanci winni zapewnić przechowanie dokładnych zapisów swojej pracy – zarówno w postaci dobrych praktyk, jak i potwierdzenia, że ich praca jest zgodna z wymogami przepisów, zasad i procedur. Policjanci powinni brać pod uwagę oczekiwania, zmianę potrzeb i obawy różnych grup społecznych oraz wszelkie konieczne i proporcjonalne do ich rozwiązania przedsięwzięcia.

Zasada szczerosci i uczciwości wyraża się między innymi poprzez obowiązek znajomości i stosowania się do zasady ochrony danych, zgodnie z zapisami odpowiedniej ustawy o ochronie danych, przestrzegania dostępu do informacji tylko dla uprawnionych lub upoważnionych osób, nieujawniania informacji nieuprawnionym osobom na służbie oraz po niej. Policjanci muszą wiedzieć, że dostęp do danych bez zezwolenia może być przestępstwem, bez względu na to, czy te dane są ujawniane, czy nie.

Korzystanie z mediów (portali) społecznościowych może przynosić korzyści w pracy policji, ale występuje też potencjalne związane z tym ryzyko, a zatem należy korzystać z nich w sposób odpowiedzialny i bezpieczny. Policjant nie umieszcza w internecie lub w innym miejscu jakichkolwiek materiałów, które mogą naruszyć reputację jego lub policji czy też które mogą negatywnie wpływać na publiczne zaufanie do policji. Traktowanie z szacunkiem informacji i ujawnianie tylko potrzebnych do wykonywania obowiązków przez funkcjonariuszy policji wyraża się poprzez zapewnienie bezpieczeństwa informacji znajdujących się w zasobach policyjnych. Wymiana informacji z innymi agencjami oraz publiczne ich udostępnienie może nastąpić tylko w usprawiedliwionych celach i przy zachowaniu poufności.

Policjant jest zobowiązany do tego, by na służbie, podczas wykonywania pracy był zdolny do wypełniania obowiązków. Wiąże się z tym zakaz spożycia alkoholu na służbie, używania narkotyków i nienadużywanie leków czy innych substancji. W przypadku choroby lub wypadku może być zobowiązany do konsultowania się w sprawie stanu zdrowia z pracownikami służby zdrowia i do przestrzegania zaleceń lekarskich. Nie wolno mu wówczas angażować się w działania, które mogą opóźnić jego powrót do pracy. Jeśli instytucja, jaką jest policja, dostrzeże problem alkoholowy lub narkotykowy, zobowiązuje się do odpowiedniego wsparcia policjanta tak długo, jak długo wykazuje on zamiar zajęcia się problemem i podjęcia działań mających na celu jego rozwiązanie. Przełożeni powinni zapewnić odpowiednią pomoc policjantowi lub pracownikowi policji, który ujawni problem uzależnienia.

Norma zakładająca szczerłość i uczciwe postępowanie w pracy policji oraz zakaz nadużywania pozycji przypomina, że praca policji jest niezbędna do utrzymania porządku publicznego. Wymaga to również współpracy policji ze społeczeństwem. Obywatele oczekują od policji działań na rzecz ochrony rządów prawa, sprawiedliwych i bezstronnych – zachowania najwyższych standardów. Wszyscy zatrudnieni w policji powinni o tym pamiętać. Każda decyzja może spowodować działanie lub zaniechanie działania i może mieć wpływ na podważenie lub zdobycie zaufania publicznego do służb policyjnych. Wiąże się z tym także zobowiązanie do zgłaszania wszelkich przypadków dotyczących policjantów osobiście związanych z naruszeniem prawa, otrzymanymi karami, wyrokami, nakazami, wydanymi przez organa wymiaru sprawiedliwości. Obowiązuje zasada: jeśli policjant ma wątpliwości, jakie sprawy winien zgłosić, to powinien je zgłosić. Policjant ma także obowiązek zgłosić wyrok skazujący wydany przeciwko członkowi najbliższej rodziny lub bliskim przyjaciołom. Do celów policyjnych zgodnych z prawem, takich jak na przykład lustracja, policjant jest zobowiązany do ujawnienia innych spraw prawnych mających na niego wpływ.

Policjant powinien zgłaszać nieprawidłowe zachowania kolegów i w związku z tym nie może ignorować nieetycznych lub nieprofesjonalnych zachowań kolegów-policjantów, niezależnie od ich funkcji, roli i stopnia służbowego. Powinien bądź sam próbować przywołać kolegów do porządku, bądź zgłosić problem za pośrednictwem przełożonego lub za pomocą innego odpowiedniego kanału. Osoby zgłaszające nieprawidłowości będą chronione przez policję zgodnie z prawem. Policja nie będzie tolerować dyskryminacji lub wiktymizacji lub jakiegokolwiek niekorzystnego traktowania policjanta, który zasygnalizował nieprawidłowości. Biorąc pod uwagę nadrzędny obowiązek zgłaszania wykroczeń, policjant, który to uczyni, nie może popaść w niełaskę.

Nieprzestrzeżenie przez policjanta zasad i standardów Kodeksu etyki może być dopuszczone jako dowód w postępowaniu dyscyplinarnym lub w sprawie odwołania wynikającego z decyzji podjętej w takim postępowaniu.

Obywatel ma prawo do złożenia skargi, jeśli uważa, że przedstawiciel policji nie zachował się profesjonalnie. Aby złożyć skargę, należy skontaktować się z policją lub z niezależną komisją do spraw zażaleń (Independent Police Complaints Commission, IPCC).

To obszernie (aczkolwiek niewyczerpujące treści wszystkich zaleceń Kodeksu) omówienie wskazuje, jak szczegółowe podejście zastosowano w poszukiwaniu najbardziej skutecznej metody podnoszenia kultury etycznej w brytyjskiej policji. Nie zapewniło to jednak pełnego sukcesu, o czym może świadczyć fakt, że zaledwie po półtora roku wdrażania tego dokumentu, 25 sierpnia 2015 roku, rząd brytyjski zapowiedział powstanie nowego kodeksu etycznego, którego policja będzie musiała przestrzegać podobnie „jak lekarze przysięgi Hipokratesa”²⁷⁸.

Jak wcześniej wspomniano, omówiony dokument ma zastosowanie do formacji policji w Anglii i Walii. W Szkocji Kodeks etyki (Code of Ethics) został opracowany w 2003 roku przez Stowarzyszenie Komendantów Policji w Szkocji (Association of Chief Police Officers in Scotland, ACPOS)²⁷⁹. Znalazły się tam następujące wartości:

- uczciwość – funkcjonariusze nie mogą, poza wykonywaną służbą, wykonywać żadnych innych zajęć zawodowych, które dawałyby im stały dochód. Jeśli ich prywatne interesy stoją w sprzeczności z zawodowymi obowiązkami, to muszą podjąć kroki w celu uniknięcia tego konfliktu;
- przejrzystość – w tej zasadzie zawarty jest obowiązek otwartego i przejrzystego wykonywania działań, informowania o nich przełożonego oraz zasada zachowania tajemnicy zawodowej;
- bezstronność – policjanci mają działać w sposób rzetelny i bezstronny, bez uprzedzeń i wyłącznie w kategoriach interesu publicznego; swe obowiązki wykonują bez przywilejów i złośliwości;
- odpowiedzialności – ponoszą odpowiedzialność osobistą za ich działania, a także zaniechania, ich decyzje są zgodne z prawem i racjonalne, podejmowane zgodnie z zasadą tolerancji i umiaru; biorą odpowiedzialność za przestrzeganie tych zasad, promują je poprzez osobisty przykład i przywództwo;

²⁷⁸ <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/theresa-may-announces-new-code-of-ethics-for-police-8901641.html> [dostęp: 25.08.2015].

²⁷⁹ D. Donnelly, K. Scott, *Policing Scotland*, Portland 2005, s. 34–36. Zob. <http://www.scotland.police.uk/about-us/code-of-ethics-for-policing-in-scotland/> [dostęp: 10.08.2015].

- bezstronność – policjanci mają działać w sposób rzetelny i bezstronny, bez uprzedzeń i wyłączenie w kategoriach interesu publicznego, swe obowiązki wykonują bez przywilejów i złej woli²⁸⁰.

Przedstawiony powyżej kodeks jest napisany w sposób lapidarny i stanowi przykład typowego kodeksu skierowanego na wartości, jakie obowiązują w kulturze anglosaskiej. Ideały, jakimi winni kierować się funkcjonariusze policji w Szkocji, zabezpieczają interes publiczny i częściowo powtarzają powszechnie obowiązujące w społeczeństwie normy, np. zasadę uczciwości. Nie umniejsza to jednak jego znaczenia, ponieważ apeluje do sumienia policjantów szkockich i budzi w nich refleksję etyczną, tak potrzebną w procesie podejmowania decyzji.

3.4. KODEKS ETYCZNY FRANCUSKIEGO POLICJANTA

Przed wprowadzeniem kodeksu etycznego we Francji nie istniały zapisy dotyczące etyki dla policji. Fundamentalną podstawą dla niej jest Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 1789 roku, której tekst znajduje się w preambule Konstytucji francuskiej, a także w widocznym miejscu w komisariatach policji w całej Francji. Należy zaznaczyć jednak, że żandarmeria narodowa, francuska wojskowa policja, zawsze miała kodeks etyki wojskowej, a także kierowała się zasadami i przepisami – najstarsze pochodzą z 1903 roku.

Kodeks etyki policjanta powstał w latach osiemdziesiątych XX wieku we Francji w okresie rządów partii socjaldemokratycznej, której przedstawiciele uznali, że w celu stworzenia silnej policji lepiej będzie służyć społeczeństwu wprowadzenie ambitnego programu kształcenia i doskonalenia zawodowego dla policjantów²⁸¹. Został przyjęty 18 marca 1986 roku jako dekret²⁸².

Powody skodyfikowania etyki policji były związane zarówno z wydarzeniami zakorzenionymi w historii Francji, jak i z rozwojem bieżącej sytuacji. Na przykład jeden z kluczowych artykułów (art. 17) odnoszący się do działań uznanych przez policjanta za nielegalne ma swoje korzenie w działalności policji podczas reżimu rządów Vichy (1941–1944) oraz w dwóch innych mniej znanych wydarzeniach z czasów wojny algierskiej. Chodziło o wydarzenia z października 1961 i śmierć nieznaną liczbę pracowników algierskich (szacunki

²⁸⁰ <http://www.gov.scot/Publications/2004/06/19502/38836> [dostęp: 10.09.2015].

²⁸¹ Code de Déontologie de la Police Nationale, [online] [dostęp: 1.07.2015].

²⁸² Ibidem.

mówią o ponad 200 ofiarach), którzy utonęli w rzece Seine z powodu działań paryskiej prefektury policji oraz, o porwanie Mehdi Ben Barka w październiku 1965 roku przez kilku policjantów francuskich w porozumieniu z tajnymi służbami Maroka.

Jednakże właściwym powodem, dla którego Francja wprowadziła kodeks etyki policyjnej w 1986 roku, była potrzeba zwiększenia bezpieczeństwa wewnętrznego w państwie francuskim, podniesienie poziomu profesjonalizmu policjantów oraz konieczność dostosowania francuskich przepisów prawnych do Rezolucji 690 Rady Europy (1979) w sprawie Deklaracji o policji. Projekt kodeksu wyszedł także naprzeciw żądaniom związków zawodowych policji, które uważały, że potrzebny jest dokument jasno określający obowiązki i kompetencje oficerów policji. Na rzecz jego uchwalenia lobbował zwłaszcza francuski związek zawodowy zrzeszający większość policjantów niższych rang.

Jego powstanie było także impulsem do stworzenia przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Rady Etyki Zawodowej Policji Państwowej, która opracowała przewodnik etyki funkcjonariuszy policji. Ukazuje on relacje między policją a społeczeństwem, funkcjonariuszami a ofiarami oraz między przestępcami a świadkami zdarzenia. Utworzono również Stowarzyszenie *Police et Humanisme*, którego zadaniem jest propagowanie wartości etycznych wśród policjantów, a jego członkami są policjanci będący chrześcijanami²⁸³.

Kodeks etyki obowiązywał do 31 grudnia 2013 roku, a od 1 stycznia 2014 roku obowiązuje nowy kodeks. I Kodeks ten oparty jest na regułach Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela, Konstytucji, konwencji międzynarodowych i przepisach prawa. Ma on na celu wzmocnienie związku między wewnętrznymi siłami bezpieczeństwa a obywatelami w celu ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Każdy funkcjonariusz francuskiej policji otrzymuje egzemplarz kodeksu i jest zobowiązany nosić go razem z legitymacją służbową. Kodeks obowiązujący do 1 stycznia 2014 roku zawierał 20 artykułów, podzielonych na cztery sekcje:

- 1) ogólne zasady policji, reguluje jej relacje z rządem;
- 2) określa uprawnienia policji, w tym użycie siły, możliwość zatrzymania obywatela, a także zawiera zakaz dyskryminacji;
- 3) dotyczy praw i obowiązków policji;
- 4) traktuje o kontroli policji przez władzę sądową²⁸⁴.

²⁸³ <http://policeethumanisme.fr/> [dostęp: 18.08.2015].

²⁸⁴ Ibidem.

Policja we Francji działa w granicach i na podstawie prawa, a jej działania muszą stać w zgodzie z deklaracjami zawartymi w dokumentach. Jest gwarantem demokratycznego państwa prawa, ponosi odpowiedzialność za zagwarantowanie wolności na terytorium całego kraju, za utrzymanie pokoju i porządku publicznego oraz za ochronę osób i mienia. W kodeksie podkreślona jest zasada zakazu dyskryminacji ze względu na narodowość, pochodzenie, status społeczny czy przekonania religijne lub polityczne. Policja jest zorganizowana hierarchicznie i znajduje się pod nadzorem Ministra Spraw Wewnętrznych. Funkcjonariusz za wszelkie naruszenia kodeksu ponosi odpowiedzialność dyscyplinarną, ma być lojalny wobec instytucji Republiki. Cechować go powinna uczciwość oraz bezstronność w działaniach.

Policjant francuski zobowiązany jest nieść pomoc każdej osobie, która tego potrzebuje, może użyć broni jedynie w sytuacjach koniecznych i tylko wspólnie do celu. We francuskiej policji obowiązuje zasada dyskrecji – policjant zobowiązany jest do przestrzegania i uznania tajemnicy zawodowej. Policjant musi mieć absolutny szacunek dla ludzi, a jego zachowanie i postawa powinny być godne naśladowania. Co więcej, jeśli jest świadkiem łamania tego zakazu, musi powiadomić o tej sytuacji odpowiedni organ, w przeciwnym wypadku podlega odpowiedzialności dyscyplinarnej (art. 10).

Praca funkcjonariusza wiąże się z wieloma zagrożeniami. Nigdy nie ma pewności, że nic mu się nie stanie podczas pełnienia służby. Istotne jest więc dla niego, że w razie problemu może zgłosić się do Ministra Spraw Wewnętrznych, który jest zobowiązany zapewnić policjantom pomoc i wsparcie dotyczące zagrożeń związanych z przemocą, napadem czy zniesławieniem.

Jeśli chodzi o treść kodeksu, eksperci francuscy podnoszą ważną kwestię. Jak zauważają, pierwsze dwa artykuły z *code de déontologie* to odwrócenie priorytetów funkcjonowania policji. Artykuł 1. stanowi, że istotnym zadaniem policji jest zapewnienie porządku publicznego, obrony instytucji oraz ochrony osób i mienia, a dopiero artykuł 2. mówi o przestrzeganiu praw człowieka, zgodnie z Deklaracją Praw Człowieka i Obywatela, konstytucją, umowami międzynarodowymi i przepisami prawa.

Zasady etyczne, jakimi winna kierować się policja we Francji, tak jak w innych krajach, zderzają się z wyzwaniem, jakie niosą za sobą zagrożenia XXI wieku, typu terroryzm, nielegalna migracja czy działalność na wielką skalę grup przestępczych i są wystawione na wiele prób. Rodzi to pytanie o ich rolę i miejsce. W najlepszych warunkach, jak w przypadku wprowadzenia kodeksu etyki we Francji, szybko niestety okazało się, że pierwotne oczekiwania zostały podważone przez istniejącą kulturę policji, oczekiwania na efekty jej działania w walce z przestępczością i niewielkie wsparcie dla pierwotnych celów.

W pierwszej dekadzie XXI wieku, w następstwie natężenia problemów z imigrantami, z przypadkami zamachów terrorystycznych tak we Francji, jak i w innych krajach, wprowadzono bardziej rygorystyczne środki bezpieczeństwa i nastąpiło ograniczenie swobód obywatelskich. Na tym tle rozumienie zasad etycznych i interpretacja kodeksu etycznego ewoluowała. Uznano więc, że policja powinna mieć więcej uprawnień w walce z przestępcami, i mimo że kodeks etyki akceptowano, to nie był już priorytetem. Mimo wszystko w pierwszej dekadzie XXI wieku rozdano kolejny raz 120 tysiącom policjantów podręczną kopię kodeksu z jedną drobną zmianą – zawierał on tylko 12 pierwszych artykułów. Nowy kodeks etyczny z 1 stycznia 2014 roku zawiera podobne treści, akcentujące współpracę policji z obywatelami.

3.5. ETYKA POLICJI W IRLANDII PÓŁNOCNEJ

Policja Irlandii Północnej cieszy się bardzo wysokim stopniem zaufania społecznego zarówno pod kątem bezstronności policji, jak i wykrywalności spraw, taką opinię głosiło w 2011 roku 79,5% Irlandczyków (wzrost o 1,0% od 2009 roku)²⁸⁵. Kodeks Etyki dla policji Irlandii Północnej wprowadzono w 2003 roku jako kodeks dyscyplinarny. Dotyczył wszystkich policjantów, jego przyjęcie uznano za sukces w promowaniu praw człowieka w Irlandii Północnej. Tymczasem już po trzech latach, w 2006 roku rozpoczęto dyskusję nad jego treścią i ewentualną zmianą zapisów. Utworzono wspólną grupę roboczą składającą się z policjantów różnego szczebla i przedstawicieli organizacji pozarządowych. Jej celem było opracowanie opinii policjantów na temat tego dokumentu i jego zapisów, ponieważ miał to być kodeks funkcjonariuszy, którzy winni byli się z nim utożsamiać, rozumieć jego treść i mieć świadomość, że jego stosowanie skutkuje wzrostem zaufania do policji. Zrewidowany Kodeks Etyki został więc tak zaprojektowany, aby pomóc policjantom w budowie skutecznej, bezstronnej i efektywnej policji. Ostatecznie nowy Kodeks przyjęto w 2008 roku²⁸⁶.

Zgodnie z przepisami Kodeksu policjanci w Irlandii Północnej mają prawo oczekiwać pełnego wsparcia społeczności, której służą. Funkcjonariusze, zachowując się zgodnie z zapisanymi w Kodeksie nakazami, wykazują się najwyższymi standardami uczciwości i profesjonalizmu i pełnią bardziej efektywną służbę.

²⁸⁵ http://www.dojni.gov.uk/index/statistics-research/stats-research-publications/nics_quarterly_update_to_june_2011.pdf [dostęp: 2.08.2015].

²⁸⁶ http://www.nipolicingboard.org.uk/final_code_of_ethics-2.pdf [dostęp: 2.07.2015].

Policjanci irlandzcy wykonują swoje obowiązki zgodnie ze składaną w chwili wejścia do służby przysięgą, której treść brzmi następująco: „Niniejszym uroczyscie, szczerze i zgodnie z prawdą oświadczam i potwierdzam, że będę wiernie wywiązywał się z obowiązków policjanta. Uczciwie, rzetelnie, pracowicie i bezstronnie, przestrzegając podstawowych praw człowieka, z szacunkiem do wszystkich osób i ich tradycji i przekonań, według najlepszych umiejętności i wiedzy, wszystkie obowiązki wykonując zgodnie z prawem”.

Kodeks Etyki zawiera szereg zaleceń mających za zadanie wskazać policjantom irlandzkim zachowania uznane za akceptowalne. Twórcy Kodeksu podkreślają, że każde zachowanie policjanta, tak na służbie, jak też po niej, które przynosi lub może przynieść ujemę policji, może być badane w celu ustalenia, czy nastąpiło naruszenie kodeksu i może skutkować dochodzeniem oraz karami dyscyplinarnymi i odpowiedzialnością karną. Dochodzenie winno być prowadzone w sposób szybki, dokładny i obiektywny. Kodeks ten stosuje się w przypadku każdego dochodzenia, odnosząc się do wykroczenia w sposób racjonalny i obiektywny²⁸⁷.

Należy podkreślić, że policja w Irlandii Północnej kładzie szczególny nacisk na przestrzeganie standardów etycznych przez swoich oficerów. Kodeks zwraca uwagę na stopień zaniedbania lub umyślnej winy oraz charakter i warunki, w jakich doszło do popełnienia przez oficera wykroczenia.

Policjanci w celu ochrony życia i mienia, zachowania porządku, zapobiegania popełnianiu przestępstw i w sytuacji, gdy przestępstwo zostało popełnione, mają obowiązek podjęcia skutecznych środków doprowadzających sprawcę do wymiaru sprawiedliwości. Podczas wykonywania swoich obowiązków powinni przestrzegać prawa, chronić godność ludzką oraz przestrzegać praw człowieka i jego podstawowych wolności zgodnie z europejską konwencją praw człowieka oraz innymi ważnymi międzynarodowymi instrumentami ochrony praw człowieka. Policjanci nie mogą nikogo torturować lub traktować okrutnie, nieludzko lub poniżająco, nie mogą powoływać się na okoliczności, które by uzasadniały tortury lub okrutne, nieludzkie, poniżające traktowanie osób.

Już w 2003 roku, ustanawiając pierwszy kodeks, powołano w policji irlandzkiej doradców do spraw praw człowieka, a część ich pracy skoncentrowała się na wyjaśnianiu funkcjonariuszom policji skutków obowiązywania Kodeksu etyki w ich codziennej pracy. Doradcy przeglądają informacje dotyczące naruszeń zasad Kodeksu i dokonują oceny jakościowej informacji dotyczących skutków takich naruszeń, w tym badają podjęte przez policję postępowania dyscyplinarne lub

²⁸⁷ Ibidem.

proceduralne. Doradcy ci wydali szereg zaleceń dotyczących skuteczności funkcjonowania Kodeksu w zakresie ochrony i łamania praw człowieka.

Policjanci irlandzcy mają zakaz angażowania się w politykę. W przypadku, gdy policjant sam zgłasza, że nastąpiło naruszenie zasad Kodeksu, to nie ponosi kary administracyjnej. Policjanci nie mogą zmieniać, kasować, ukrywać lub zniszczyć żadnego dokumentu, będącego w zasobach policji.

Dochodzenie policyjne winno co najmniej opierać się na uzasadnionym podejściu, rzeczywistym lub możliwym przestępstwie. Winno być prowadzone w sposób bezstronny, wnikliwy i staranny, odpowiedzialnie i zgodnie z prawem. Policjanci winni przestrzegać zasady, że każdy jest niewinny, dopóki nie jest skazany przez sąd prawomocnym wyrokiem. Policjanci mają obowiązek traktować wszystkie ofiary przestępstw z wrażliwością i szacunkiem, z poszanowaniem ich godności. Funkcjonariusze policji winni rozważyć szczególne potrzeby i wątpliwości, jakie mogą mieć ofiary. Powinni uwzględniać szczególne potrzeby świadków i kierować się procedurą ich ochrony i wsparcia, w szczególności gdy istnieje ryzyko ich zastraszania.

Funkcjonariusze mają obowiązek zbierać, przechowywać, wykorzystywać i ujawniać informacje lub dane osobowe, zgodnie z prawem poszanowania życia prywatnego i rodzinnego zawartego w artykule 8. europejskiej konwencji praw człowieka. Policjanci nie mogą zbierać, zachowywać, wykorzystywać lub ujawniać informacji i danych osobowych oraz poufnych dla osobistych korzyści. Pełniąc obowiązki, powinni w miarę możliwości nie stosować przemocy. Użycie siły winno nastąpić właściwie do okoliczności i tylko wtedy, gdy inne środki pozostają nieskuteczne lub nie mają realnych szans na realizację. Policjanci odpowiedzialni za planowanie i kontrolę operacji, w których stosowanie siły jest możliwe, powinni, tak dalece jak to możliwe, planować jak najmniejsze jej użycie, z uwzględnieniem w szczególności potencjalnego śmiertelnego zagrożenia. Podczas planowania należy zwrócić uwagę na zabezpieczenie pomocy medycznej.

Gdy jest konieczne użycie legalnej siły lub broni palnej, policjanci winni być powściągliwi i działać w sposób uzasadniony i proporcjonalny do wagi przestępstwa. Cel powinien być osiągnięty przy minimalnych szkodach i obrażeniach, przy poszanowaniu i ochronie ludzkiego życia. Należy zagwarantować w możliwie najkrótszym czasie pomoc medyczną dla poszkodowanego i upewnić się, że krewni lub znajomi poszkodowanego są jak najszybciej powiadamiani. Zanim policjanci zdecydują się na użycie w uzasadnionych przypadkach broni palnej, mają obowiązek przedstawić się i dać wyraźne ostrzeżenie, że ich zamiarem jest użycie broni palnej. Policja ma obowiązek zapewnić opiekę funkcjonariuszom, którzy brali udział w sytuacjach brutalnych lub użyli broni palnej.

Policjanci mają obowiązek zapewnić wszystkim zatrzymanym osobom traktowanie w sposób humanitarny i godny. Aresztowanie i zatrzymanie musi być wykonywane wyłącznie zgodnie z przepisami europejskiej konwencji praw człowieka, odpowiednimi przepisami i związanymi z nimi kodeksami postępowania. W kontaktach z zatrzymanymi funkcjonariusze policji, o ile to możliwe, nie powinni stosować brutalnych metod i dowolnie używać siły. Jeśli używanie siły jest wymagane, winno być minimalne, zgodne z prawem, proporcjonalne i niezbędne do utrzymania bezpieczeństwa i porządku publicznego, zapobiegania ucieczce, szkodom, uszkodzeniom nieruchomości lub zniszczeniu dowodów lub dotyczące sytuacji, gdy zatrzymana osoba stawia opór przy aresztowaniu. Policjantów podczas wykonywania przez nich obowiązków winna cechować uczciwość, samokontrola, tolerancja i bezstronność. Mają używać odpowiedniego języka i odpowiednio zachowywać się w kontaktach z obywatelami i swoimi kolegami. Zachowywać się z szacunkiem wobec wszystkich osób, ich wierzeń i tradycji, pod warunkiem, że są kompatybilne z praworządnością. W wykonywaniu swoich obowiązków policja traktuje wszystkie osoby lub grupy społeczne jednakowo bez względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, przekonania polityczne, niepełnosprawność, wiek, orientację seksualną, stan cywilny lub rodzinny, majątek, urodzenie lub jakikolwiek inny status. Policjanci powinni działać uczciwie wobec społeczeństwa i swoich kolegów, unikać zachowań postrzeganych jako nadużycie, nękanie, zastraszanie lub działanie kryminalne.

Policjanci mają obowiązek zapobiegać i przeciwstawić się każdemu naruszeniu Kodeksu oraz zgłaszać podejrzenie wszelkich naruszeń. Policjanci mają obowiązek dbać o powierzone im nieruchomości, pieniądze lub sprzęt zgodnie z wymogami prawa. Policjanci są zawsze gotowi do wykonywania swoich obowiązków. Funkcjonariusze policji, którzy łamią zasady i wartości, spożywają alkohol na służbie, stosują leki do celów niemedycznych, świadomie ich nadużywają lub używają nielegalnych substancji, zostają wydaleny ze służby. Funkcjonariusz zawsze jest czysty i schludny, na służbie czy po cywilnemu. Organy nadzoru powinny być wzorem dla pozostałych policjantów. Zachęcając podwładnych do rozwoju zawodowego, powinny zapewnić pracownikom możliwość poprawnego wykonywania obowiązków zawodowych.

W Kodeksie z 2008 roku pojawiły się zapisy, iż policjant może być członkiem partii politycznej, ale publiczne wsparcie polityczne partii lub kandydata nie jest dozwolone. Zakazane zaś jest członkostwo we wszelkich nielegalnych organizacjach. W Kodeksie zawarto nakaz zachowania prawdziwych i dokładnych zapisów działań i obowiązków wykonywanych przez policjanta na służbie. Ten artykuł Kodeksu służy zapobieganiu nieostrożnemu prowadzeniu ewidencji,

wpisywaniu fałszywych, błędnych lub nieprawdziwych oświadczeń, usuwaniu, ukrywaniu lub niszczeniu notatek i dokumentów.

Kodeks nakłada ogólny standard zachowań na wszystkich policjantów. Pewne rodzaje zachowań powinny być postrzegane jako zupełnie nieodpowiednie na służbie i mogą być przedmiotem postępowania dyscyplinarnego. Zachowanie po służbie funkcjonariusza irlandzkiej policji również może podlegać Kodeksowi Etyki, jeśli może ono przynieść ujmę policji. Kodeks przypomina oficerom, że przy prowadzeniu śledztwa należy zastosować znane pojęcie „uzasadnione podejrzenie” i stosować się do zasady, że wszystkie osoby są niewinne do czasu udowodnienia winy. Policjant zaangażowany w śledztwo musi natychmiast zgłosić ewentualny konflikt interesów w przypadku, gdy dotyczy to jego przyjaciela, współpracownika czy kolegi.

Skargi na zachowanie policjantów mogą być kierowane bezpośrednio do Policyjnego Rzecznika Praw Obywatelskich. W przypadku, gdy skarga jest składana w postaci pisemnego wniosku, policja ma obowiązek podjąć niezbędne środki do zachowania dowodów dotyczących wypadku, który jest jej przedmiotem. Jeśli skarga dotyczy sprawy niewielkiej wagi, a skarżący wyraża zgodę, Rzecznik Praw Obywatelskich może najpierw rozważyć skorzystanie z nieformalnych negocjacji. W przypadku wymagającym dochodzenia Rzecznik może skierować sprawę do komendanta policji. Śledztwo to może być nadzorowane przez niego, a prowadzone przez policję. W najbardziej trudnych przypadkach przeprowadzane jest formalne śledztwo przez pracownika wskazanego przez Rzecznika.

Po analizie treści przedstawionych wyżej kodeksów należy przyjąć, że mimo iż kodeksy te modelowo się różnią, treść jest odmienna, to istnieje szereg analogii: ich celem jest pobudzanie wrażliwości etycznej i/lub dyscyplinowanie policjantów, a wartości, na które kładą nacisk, nawet jeśli wymieniane w innej kolejności i inaczej określane, są podobne i są to: odwaga, interes publiczny, bezstronność, poszanowanie praw człowieka i obywatela, szacunek i uprzejmość, dbałość o dobro służby, szacunek wobec przełożonego i podwładnych.